

FRÅN KAMPLUST TILL ÖDMJUKHET REGINSMÅLS ANPASSNING TILL NORNA-GESTS PÅTTRS SAMMANHANG

Bergur Þorgeirsson,
Litteraturvetenskapliga institutionen,
Göteborgs universitet.

Inledning

Den korta fornaldarsagan *Norna-Gests þátr*¹ har två infogade dikter, *Reginsmál* och *Helreið Brynhildar*, som också finns med i *Codex Regius* (Gl. kongel. saml 2365, 4°; som härefter benämns *Codex*). Mycket tyder på att tätens författare² har känt till *Codex* eller ett annat snarlikt manuskript. Syftet med denna sammanfattning är att ge inblick i hur han behandlar *Reginsmál* och anpassar dikten till sina mål och sin samtid.

Gnomisk och didaktisk diktning som framställs av gudar kategoriseras oftast som gudadiktning. Detta framgår klart av *Codex*, som sannolikt redigerades enligt en bestämd plan, även om det inte är självklart vad som exakt låg till grund för den.³ Genom sin placering och med stöd av de inskjutna prosastycken sammanställs olika episoder i kronologiskt och orsaksmässigt sammanhang. Genom att knyta ihop diktning om gudar och diktning om mytisk-heroiska hjältar görs enligt 'saga principen'⁴ ett försök att bilda en linjär helhetshistoria av en stor grupp olika äddadikter, som handlar om gudar och mytisk-heroiska hjältar genom flera generationer.

Codex-versionen av *Reginsmál* är, liksom några andra dikter från samma manuskript, för det mesta dialogisk och ihopknuten med infogad prosa. Den kan betraktas som en del av en lång episod som forskare innehållsmässigt har uppdelat i tre självständiga dikter, *Reginsmál*, *Fáfnismál* och *Sigurdrífumál*. Alla har infogad prosa. *Reginsmál* enligt *Codex* handlar om det s.k. Rhenguldets ursprung samtidigt som dikten knyts till upphovet av Sigurd Fafnesbanes heroiska levnadsbana. Det berättas först om hur Sigurd lär sig känna dvärgen Regin Hreidmarsson, som sedan berättar myten om guldet. Efter sin berättelse gör Regin ett förträffligt svar åt Sigurd och eggat honom till att dräpa Fafne. Episoden slutar med att Sigurd och hans följe går fältritt mot Hundings söner på sina skepp för att hämnna för Sigurds fars död. På vägen träffar de en gubbe som kallar sig Hnikar, som efter att ha fått följa med på deras skepp håller en gnomisk och didaktisk föreläsning inför besättningen. Enligt *Norna-Gests þátr* uppenbaras det senare att gubben var självaste Oden i förklädnad.

Med tanke på *Codex*' övergripande struktur är *Reginsmåls* hybrida art mycket intressant, både innehålls- och formmässigt. Den präglas mest i *Codex* av blandformen vers och prosa och de infogade prosaavsnitten har en linjär berättarfunktion. På ett sätt som påminner om *Norna-Gests þátr*s bygger *Codex*-versionen på en struktur som liknar en serie kinesiska askar, d.v.s. att berättelser framställs som direkt tal infogat i direkt tal som tillhör en annan och samtidigt överordnad berättelse. Den framställs på det viset som en blandning av en dialogisk situationsdikt, som kulminerar kring Regins och Sigurds mellanhavande, till största del Regins beskrivning av sitt mytologiska förflutna, och poesi där Oden i Hnikars skepnad framställer mytologisk kunskap och vishetsregler. Den innehållsmässiga blandningen skapar ett slags mikroversion av *Codex* helhetsstruktur: Strofema 1 till 12 kan betraktas som gudadiktning, 13 till 18 och 26 som hjältediktning och 19 till 25 som gnomisk och didaktisk diktning framställd av en gud. Trots detta definieras vanligen dikten som en hjältedikt på grund av kopplingen till Sigurd, även om enbart fyra strofer av 26 redogör för hans egna handlingar.

¹Täten är med all sannolikhet komponerad kring 1300. Som grundkälla använder jag Wilkens vetenskapliga utgåva från 1877, som i sin huvudtext för det mesta bygger på *F*-versionen.

²Av praktiska skäl använder jag ordet 'författare', men det är naturligtvis högst problematiskt. Det finns knappast en enda särskild term som täcker författarens många olikartade roller under medeltiden.

³Jfr. Davíð Erlingsson för en utförlig diskussion om detta (1987: 378).

⁴D.v.s. biografisk och kronologisk ordning skapas med genetiska kopplingar i släktagornas anda. Begreppet härstammar från Fimur Jónsson (jfr. Harris 1985: 76 och Davíð Erlingsson 1987: 378).

Reginmáls vishetsdiktning kan verka obehörig, men det är precis i dikter om Sigurds uppväxt som en mängd visdom och instruktioner, ofta moraliserande, framställs i dialogisk vishetsdiktning. För att utveckla sin personlighet, utbilda sig och utöva sin styrka reser Sigurd enligt ödets bestämmelse från den ena platsen till den andra där det ofta en nästan helt ööverbinnelig motståndare och/eller vis person befinner sig. Sannolikt står detta i samband med invigning eller initiationsriter i det germanska kulturområdet, en process som forskare i praktiken vet ganska litet om.⁵ Men liksom Britt-Mari Näsström har påpekat kan man dock märka ett typiskt mönster för invigning i olika fornnordiska texter, inte minst eddadiktningen. Enligt henne är dikter om Sigurd och t.ex. Helge i *Helgakviða Hjörvarðssonar*

... concerned with young men on the border between boyhood and manhood. These poems emphasize the transition from one state to another, usually from ignorance to knowledge, by means of their beginning from a humiliating state of being nothing.⁶

I början av sin karriär behöver en ung hjälte både den nödvändiga kunskapen eller visdomen och magiska vapen för att småningom lyckas som krigare.⁷ Som beskrivs i *Reginmál* får Sigurd allra först i sin karriär både ett mycket vasst svärd och visdom från Regin samtidigt som han uppenbarligen är rutinerad och naiv när han luras av Regin och sedan står inför Fafnes slughet (jfr. *Fafnismál*). Att han slutligen slår ihjäl de båda blir ett tecken på att han har mognat: han har bestått provet och blivit invigd i de vuxnas värld.

Den inledande prosan

I *Codex*, strax efter dikten *Gripisspá*, inleder *Reginmál* med en lång prosapassus som har vissa paralleller med den inledande prosan till *Norna-Gests þátts* version. I tätén finns dock inte episoden om guldets ursprung. Likaså finns inte de första 12 stroforna med i tätén, som också tillhör myten enligt *Codex*. I enlighet med redaktörens arkaiska intresse, vilket sammanfaller med 1200-talets allmänna intresse för forntiden,⁸ försöker man i *Codex* knyta starka band mellan den mytiska och den mytiskt-heroiska världen. Trots denna skillnad tyder mycket på att denna episod fanns med i förlagan till tätén, den inledande texten fram till den mytiska delen ser ju likadan ut i båda versionerna och härstammar uppenbarligen från en gemensam eller snarlik källa. Ordförrådet och ordföljden är ungefär densamma.

Man får räkna med att medeltidens publik kände det intertextuella spelet ganska väl, även om det inte tycktes passa att noggrant beskriva dessa hedniska aspekter, som tillhör den undertext som ständigt hänvisas till. Man har i tätén helt klippt bort myten om guldets samtidigt som det ändå hänvisas klart till den när det talas om att Regin "...sagði þá frá foreldrúm sínum, ok svá atburðum undarligum, er þar höfðu gerz" [min kursiv].⁹ Jämfört med *Codex* och inte minst *Völsunga saga* har man också förenklat händelseförlöppet. Trots att täténs författare förmodligen känt till hela *Reginmál* är det logiskt att han enbart väljer de delar som handlar om Sigurd och låter bli annat; det är Gæsts huvudsyfte att förmedla Sigurds historia inför kung Olav Tryggvasons hird och när det framträder en gud är det oftast på grund av dennes mellanhavande med Sigurd. En annan viktig aspekt är att Sigurd befinner sig i Frankrike hos kung Hjalprek (Sigurds moder, Hjördis, hade gift sig med Halv, Hjalpreks son), men enligt *Völsunga saga* är Hjalprek dansk.

I tätén strax före de första två stroforna är en prosapassus, som inte finns med i *Codex*. Den lyder så här: "...ok er ek hafða skamma stund þar verit, gerðumz ek þjónustumadr Sigurðar, sem margir aðrir; allir elskuðu hann mjök, því at hann var bæði

⁵Jfr. Näsström 1995: 163.

⁶Näsström 1995: 163.

⁷Jfr. Näsström 1995: 162.

⁸Se Robert Kellogg om uppfattningen att *Codex* uppenbarligen präglas av arkaiskt intresse, som påminner om Snorre Sturlasson och hans edda (1991: 93f).

⁹*Sögu-þátt af Nornagesi* 1877: 242.

blif ok lftillátr, ok mildr af fé við oss. -”¹⁰ Sigurd får en älskvärd och ödmjuk min och den bilden blir rådande för hela tåten. Denna färgning skiljer sig från en mer traditionell beskrivning där Sigurds kroppsliga styrka skildras, jfr. samma ställe inom *Völsunga sagas* händelseförlopp där enbart den aspekten betonas. Där anses han vara kraftfullast, dugligast, modigast och djärvast av alla,¹¹ som inte överensstämmer med det intresse som finns i tåten för hans andliga styrka, som består av kristna dygder och kunskap om forntida visdom. Detta bäddar för den vikt man lägger i hela tåten vid att beskriva Sigurd som en dygdig lärjunge snarare än kraftfull och skoningslös krigare. Gåsts beskrivning av hur han dessförinnan hade blivit Sigurds tjänare liksom så många andra påminner också om förhållandet mellan Kristus och apostlarna.

Skildringen av Regin som en ondsint och trollkunnig person utförs ytterligare i tåten jämfört med andra källor. Vi kommer att se längre fram hur författaren framhäver hans själviska syften jämfört med *Codex*-redaktörens. Det utformas en skarp kontrast mellan det goda, som representeras av Sigurd, och det onda, som framställs i Regins skepnad.

Strof 1-2 (Codex-versionens 13:e och 14:e strof)

Regin kväder *Reginmáls* första två strofer enligt *Norna-Gests þáttr*s version och där understryks direkt hans ambition. Han anser sig vara för gammal för att återhämta sin del av sitt fadersarv och hoppas på att Sigurd, den unge och oskyldige och samtidigt starke krigaren, hjälper honom. Både i denna strof och nästa lovordar Regin Sigurd mycket högstämt, även om hans lov modifieras lite jämfört med *Codex*. Där påstår Regin att Sigurd har mer mod ('móð') än han, men i *Norna-Gests þáttr* överförs tonvikten till Sigurds kraft och makt ('megn'). Detta kan verka obetydligt, men med tanke på förskjutningen i Regins karaktär erkänner han inte ödmjukt att Sigurd har mer mod än han. Regin anser sig främst vara svagare på grund av sin höga ålder.

I båda versionerna avslutas första strofen med ett svärtolkat ordspråk: "er mér fangs ván / at frekum úlfri". Om vi inte tar hänsyn till kontexten pekar denna metafor på att Sigurd kommer att dräpa människor vars lik sedan äts av ulvar. Men tåtens sammanhang komplicerar det hela. Fornisländska ordet 'fang' har olika betydelser, men för vårt sammanhang kan det både betyda 'byte' och 'strid' eller en 'hård kamp'. Det är dock omöjligt att helt avgöra vem som är en 'frekur ulfur', men med tanke på metaforiken och tåtens orsakssammanhang är det den själviske Regin; han är den 'glupske vargen' som räknar med att få sitt efterlängtrade byte. I samband med den traditionella tolkningen har man ofta inte tagit hänsyn till det personliga pronomenet 'mér', som knyts till Regin. Han hoppas inte enbart på en hård kamp, utan främst guld. Tre gånger beskrivs Regin metaforiskt som en asätare i tåten, både direkt och indirekt. Han är inte enbart vargen, utan också, som vi kommer att diskutera längre fram, örnen som sliter lungorna ur en tillfångatagen fiende (strof 14). Och som kom att uppbäras senare hade Regin planerat att bedraga Sigurd efter att han hade dödat draken Fafne och själv ta hela bytet, d.v.s. guld. I tåten hänvisas några gånger till asätarna varg och örn och olikt *Codex*' knyts de till Regin.

Däremot är denna tolkning av Regin som varg i *Codex* en ganska öppen fråga på grund av det arkaiska intresse som troligen genomsyrar kompilatorns ambition.¹² Det är naturligtvis inte heller självklart att tendensen är densamma i båda versionerna, även om raderna ser nästan likadana ut. Inget står stilla, varken samhälle, språk eller ideologi och tidsskillnaden mellan versionerna kan ha varit mellan 70-80 år. Denna diskussion är givetvis ganska spekulativ, men med tanke på den arkaiska prägen är det väl möjligt att den 'traditionella' betydelsen av raderna gäller i *Codex*' fall.

Jämfört med *Codex* styr andra syften vilken form sammanhanget i tåten tar. Som vi kommer att se tonar författaren ner för honom kanske betydelselösa arkaiska inslag. Men när forna ord eller ordspråk får stå kvar har de ofta en betydande roll för

¹⁰*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 242.

¹¹Jfr. "...skal Sigurdr fyrir ganga um afl ok atgiorfe, kapp ok hreyste..." (*Völsunga saga ok Ragnars saga loðbrákar* 1906-08: 31).

¹²Översättare av eddadiktningen till olika språk är mycket oeniga om dessa rader. Ulven anses antingen vara Sigurd, Regin och även draken Fafne.

händelseförloppet och den rådande tendensen i sin helhet. Man får också räkna med att författaren säkert missuppfattar saker och ting eller framställer på ett anakronistiskt sätt. Det är i alla fall klart att de omtalade raderna inte kan tolkas som de vare isolerade artefakt, även om det handlar om traditionellt ordspråk eller fras.

I nästa strof påstår Regin enligt *Codex* att han kommer att uppfostra ('fæða') Sigurd, men i tätén är det frågan om att ge honom undervisning ('fræða'). Här framhålls täténs gnomiska och didaktiska karaktär, som hänger ihop med att man inte lägger vikt vid Sigurds fysiska styrka, snarare än den andliga.

Strofens sista två korttrader är ett tydligt exempel på att man avlägsnat hedendomens grundelement, och att det inte längre passar att hänvisa till ödestron; att Sigurd skulle, enligt i förhand utstakad hjältebana, röra sig från land till land. Istället infogas helt nya korttrader där Sigurds storhet betonas ännu en gång och det påstås att han skall bli djärvast av alla och berömd i hela världen:

Codex Regius:

sjá mun ræsir,
þrymr um öll lönd
rícstr und sölc,
örlogsmó.¹³

Norna-Gests þáttur:

sjá mun ræsir
ríkstr und sölu,
frægr um lönd öll
af lofi sínu!¹⁴

Dessa rader ger tonen till det som kommer att känneteckna *Reginmáls* transformation till diktning där kristna undertoner allt mer träder fram. Det mesta som pekar på en mytisk bakgrund och den hedniska livsåskådningen att allt styrs enligt ödet klipps till stor del bort. Istället upprepas skildringen av Sigurds berömdhet.

Det är passande att Reginns högrävande lov om Sigurd framställs i dikt. Det är en del av Reginns lömska strategi att framföra lovet innan han vänder sig till det som han egentligen tänkte diskutera, sin bror Fafne. Det framställs i första delen i prosastycket som kommer strax efter den andra dikten (hela prosatexten mellan den andra och den tredje strofen härstammar uppenbarligen från *Codex* eller något snarlikt).

Strof 3 (Codex-versionens 15:e strof)

I den andra delen av prosan före tredje strofen skildras Reginns smide av svärdet Gram åt Sigurd. Om man inte tar hänsyn till att svärdet enligt andra källor härstammar från Oden är det heit och hållet Regin som skapar det. Vi har fått veta att Regin är listig och trollkunnig (jfr. den inledande prosan till *Reginmál*, både i tätén och *Codex*) och det låter inte konstigt att han har förmågan att göra ett magiskt svärd. Däremot framgår det av en ironisk scen i *Völsunga saga* att Regin inte alls ruvar på denna kunskap och att han efter några försök måste använda sig av det sönderslagna Gram, som Sigurds döde far, Sigmund, hade ägt och mor gömt.

En viktig skillnad mellan tätén och *Codex* uppenbaras i slutet av prosastycket. Det framgår klart av *Codex* att det är Regin som framför den tredje strofen. Där berättas att Sigurd först eggas av Regin att hämnas sin far innan han hjälper honom att döda Fafne. Med tanke på hur revanschsugen Regin är känns händelseförloppet i *Codex* inte övertygande. Däremot försöker täténs författare göra orsakssammanhanget tydligare och mer logiskt och Sigurd och Regin får ombytta roller. Det är Sigurd istället för Regin som framför dikten ("...kvað Sigurdör visu þessa..."¹⁵) och han lägger vikt vid att allt måste göras i rätt ordning. Hänfull mot Regin påstår han i strofens början att "Hátt muno hlæia / Hundings synir" om han ('mik') hellre skulle lockas ('teygir') av att söka guldringar eller göra Regin någon personlig tjänst hellre än hämnd för sin far.¹⁶ I *Codex* är det Regin

¹³Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern 1962: 176.

¹⁴Sögu-þáttur af Nornagesti 1877: 243.

¹⁵Sögu-þáttur af Nornagesti 1877: 243.

¹⁶Jfr. ef mik teygir
meir at sökja
hringa rauða
en hefna föður!

i rollen som den förnuftige lärofadern som har ordet: "ef meirr tiggia / munar at sœkia / hringa rauða / enn hefnd fœður."¹⁷ I tåten tonas Sigurds girighet ner och han behöver inte bli påmind om sin plikt att utföra hämnden.

Strofer 4-13 (Codex-versionens 16-25:e strof)

På segling till strid råkar Sigurd och hans följe ut för ett oväder vållat av Hundings söner. Som *deus ex machina* uppträder Oden kamouflerad som gubben Hnikar och ser till att stormen genast bedarrar. Hur han introduceras görs ganska högtidligt i form av diktning (strofer 4-6), en dialog mellan honom och Regin. Han kommer ombord och framför en föreläsning bestående av didaktiska och gnomiska sentenser. I prosastycket strax före sjätte strofen indikeras att guden har vissa brister i sin karaktär. En komisk underton kännetecknar berättelsen när det sägs att: "Karl settiz niör fyrir kné Sigurði ok var mjök makráðr..."¹⁸ (i *Codex* sägs inget före denna strof).

Om man utgår ifrån den kategorisering som compilatorn av *Codex* använder sig av kan dikterna 7-13, för det mesta vishetsdiktning, betraktas som gudadiktning. Först framställs dialogen mellan Hnikar och Regin (strofer 4-6) där *fornyrðislag* används. Sedan håller Hnikar sin föreläsning inför besättningen, mest om krigskunskap enligt hednisk uppfattning, där *ljóðahátúr* används (det vanliga versmättet för vishetsdiktning).

Strof 14 (Codex-versionens 26:e strof)

I tåten finns ett långt prosastycke mellan strof 13 och 14 som i detalj beskriver kampen mellan Sigurd och hans män och Hundings söner. På samma ställe har *Codex* enbart två meningar ("Sigurðr átti orrosto micla við Lyngva, Hundings son, oc brœðr hans. Þar fell Lyngvi oc þeir þrír brœðr"¹⁹).

Det berättas att efter kampen mot Hundings söner upptäcks att Hnikar under natten har smugit bort och försvunnit och folk drar den slutsatsen att han var självaste Oden. Denna mening, som varken finns i *Codex* eller *Völsunga saga*, liknar beskrivningen av Oden i Rödskäggs ('Rauðgranis') skepnad och hans agerande i *Örvar-Odds saga*, där han först ger Odd visa råd och sedan försvinner när den verkliga hjälpen behövs, d.v.s. på valplatsen. Man kan läsa mellan raderna att man försöker beskriva Oden som en övermodig rådgivare som samtidigt är feg och lite löjlig. Här driver man med Oden och hans roll som det framställs i *Völsunga saga* där man kan betrakta honom som en 'etisk piska', som hjälper och straffar sina jordiska agenter efter behov.

Tåtens episod visar sig ha en helt annan karaktär jämfört med den som finns i *Völsunga saga*, som kan anses 'tolka' samma episod från *Codex*.²⁰ *Völsunga saga* präglas av riddarromanens tradition och Sigurd beskrivs som den store hjälten som ensam slåss mot alla och skoningslöst dödar dem. Däremot är Sigurd i *Norna-Gests þáttur* en god och nådig hjälte som inte dödar om han kan undvika det, samtidigt som han får hjälp av andra i kampen mot Hundings söner; jfr. " "...ok er vér finnumz, tekz harðr bardagi." [min kursiv]²¹ och "Þá snýr Hámundr, bróðir Sigurðar, í móti þeim [Lyngves bróðer] ok ek [Gäst själv] með hánum" [min kursiv].²² Detta hänger ihop med Gæsts berättande i första person [jagform] där han betonar sin egen heroiska insats i striderna. Samtidigt är det anmärkningsvärt att det inte skildras explicit *hur* Sigurd dödar, och förresten inte heller hur de andra som står på hans sida gör det. Det talas om "...at allt hrokk fyrir ..." ²³ Sigurd och att han, eller snarare hans svärd Gram, som den ondsinte Regin hade gjort åt honom och enligt andra källor härstammar från Oden, blir mycket farligt. Även om det inte framgår av tåten är svärdet enligt *Codex* och *Völsunga saga* ursprungligen en gåva till Völsungarnas släkt från Oden. Trots att man får räkna med att de flesta kände till svärdets

(*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 243-244).

¹⁷*Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern* 1962: 177.

¹⁸*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 246.

¹⁹*Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern* 1962: 179.

²⁰Jfr. Finch 1965: 315-353.

²¹*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 248.

²²*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 249.

²³*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 248.

historia är det i enlighet med tendensen, att skära bort det mesta som pekar på en mytisk bakgrund, att låta svärdet härstamma från Regin. Det berättas helt enkelt att Regin gjorde ett svärd åt Sigurd utan att något annat ursprung antyds.²⁴ Till sist tillfångatar Sigurd Lyngve, sätter honom i jän och kommer andra till hjälp.

Enligt meningarna här i början av kapitlet antyds i *Codex* att Sigurd dödade Lyngve och enligt *Völsunga saga* är det Sigurd som ensam dödar honom och alla hans bröder. Jämfört med *Codex* säts strof 14 (*Codex* 26:e) som den ser ut i tåten i ett mer genomarbetat sammanhang med den föregående prosan. Precis som i samband med framförandet av tåtens tredje strof har Sigurd och Regin ombytta roller. I motsats till *Codex* och *Völsunga saga*, är det inte Sigurd, utan Regin som dödar Lyngve. Sigurd skulle inte kallblodigt kunna döda en försvarslös man med tanke på hur han beskrivs i tåten, och detta korresponderar med hur Sigurd själv blev värlös mördad: "...en þat er alsagt, at þeir vágu at hánum liggjanda at óvörum ok sviku hann í trygð".²⁵

Enligt tåten diskuterar man därefter hur Lyngve skall dödas och sedan berättas:

...Reginn lagði þat til ráðs, at rista skyldi blóðörm á baki hánum. Tók Reginn þá við sverði sínu af mér ok reist með því bak Lyngva svá at hann skar rifin frá hryggnum ok dró þar út lungun.²⁶

Det viktiga för vårt sammanhang är att det är Regin och inte Sigurd som begår dådet. Hans uppträdande kan ses som signifikativt för hans ondska och bitterhet. *Codex* har liksom tåten i den ovan nämnda strofen raderna "Nú er blóðugr örn / bitrom hiorvi / bana Sigmundar / á baki ristinn,"²⁷ som kan tolkas på många sätt. Det berättas i *Codex* inget om hur detta skulle ha gått till. I *Völsunga saga* finns inte strofen med och i prosatexten omtalas inte denna handling, d.v.s. att 'rista en blodig örn'.

Hur Lyngves avrättning beskrivs har olikt de flesta jämförbara texterna definitivt negativa anspelningar på grund av sammanhanget och Regins uppförande i det hela. Trots att Lyngve hade dödat Sigurds far behåller Sigurd sina känslor och tillfångatar honom. Att berättaren sympatiserar en smula med Lyngve understryks med hänvisningen till hans tapperhet i kölvattnet av Regins illdåd. Det är inte vanligt i andra texter att det sympatiseras med de som får samma behandling som Lyngve. Tåtens framställning, är logisk med tanke på att det är Regin som övermodigt skryter över sina handlingar i framförandet av strof 14. Med hänvisningen till korpen Hugin framhävs också Regins hedniska sinnelag. Samtidigt understryks Regins karaktär som asättare; han bestämmer själv att rista upp Lyngves rygg och draga ut lungorna, precis som en örn eller en korp skulle göra.

Enligt *Norna-Gests þáttur* är Sigurd varken en ilsken ulv eller den som tar bestialisk hämnd på sin motståndare. Han är den barmhärtige som visar respekt för sin motståndare, samtidigt som Regin med sitt angrepp på den värlöse mannen representerar hedniska värden såsom de tolkades i den kristna 1200- och 1300-tals miljön. Sigurds kristna ödmjukhet betonas ytterligare efter 14: e strofen då han inte vill ta ett byte efter segern mot Hundings söner: "Par var allmikitt herfang; tóku liðsmenn Sigurdar þat allt, því at hann vildi ekki af hafa;" [min kursiv].²⁸ I *Codex* och i *Völsunga saga* är tonvikten förlagd till motsatsen: "Ferr Sigurd nu heim med faugrum sigre ok miklu fe ok ageti, er hann hafde fengit i þesse ferd" [min kursiv].²⁹ I tåten understryks kontrasten mellan Sigurd och

²⁴Svärdets tillkomst är betecknande för en typisk fälla inom det fornmordiska forskningsfältet. Man låter sig störas av det jämförbara ämne som finns och tolkar episoder utifrån aspekter som finns i andra texter. Visserligen går det inte att undvika detta material genom att tillämpa en nykritisk metod, och man får räkna med att medeltidens publik kände till stora delar av det komparativa ämnet och att allt inte behövde berättas. Men det kan också vara viktigt att märka vad författaren väljer (medvetet eller omedvetet) att inte berätta om och fråga sig vilken betydelse det kan ha.

²⁵*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 253.

²⁶*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 249.

²⁷*Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern* 1962: 179.

²⁸*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 249.

²⁹Jfr. *Völsunga saga ok Ragnars saga loðbrókar* 1906-08: 40-41.

Regin. Som vi minns redan från första strofen ville Regin främst säkra sitt byte, även om det betydde att Sigurd själv skulle offras.

Berättarteknisk funktion

När man jämför några texter, som representeras i ännu fler manuskript, är det självklart inte lätt att bedöma i varje enskilt fall *varför* man har bearbetat och förändrat i avskrifter och nya versioner. Skillnaden mellan *Codex*' och *Norna-Gests þáttr*s version av *Reginmål* kan inte heller enbart förklaras med en målinriktad författarverksamhet. En förändring kan naturligtvis bero på avskrivare- eller minnesfel. Några 'fel' förändrar dock knappast det faktum att en omarbetning (av en eller flera författare/skrivare) av en kanske 70-80 år gammal text blir påverkad av tids- och rumsmässiga omständigheter; förändrad ideologi, historiska förhållanden och inte minst författarens förmåga och självständighet.³⁰

Reginmåls strofer har en varierande funktion i förhållande till *Norna-Gests þáttr*s helhet. Deras roll är att öka berättelsens spänning, både genom en högstämmd och effektiv poesi och genom att fördröja händelseförloppet innan den stora kampen mellan Sigurd och hans män och Hundingsönerna kommer igång. Strof 1-7 (enligt tätens version) har en viktig funktion för det orsakssammanhang som utvecklas på berättelsens linjära nivå, men berättandet fördröjs när Hnikar avfyrrar sin föreläsning av gnomiska och didaktiska sentenser (strofer 8-13) och förväntan skapas hos publiken. De bidrar också till att känslan för berättarstoffet fördjupas, man får på ett effektivt sätt en bättre förnimmelse av Sigurds hedniska värld, som samtidigt gör den världen ytterligare gåtfull och spännande. Detta medverkar också till att man vill höra mera; det ökar begäret efter en berättelse. 14: e strofen är sedan placerad på en dramatisk höjdpunkt i den infogade berättelsen om Sigurds uppväxt och invigningsprocedur, där Regins asätarkaraktär kulminerar i hans brutala sätt att avrätta Lyngve.

Vishetsdiktingen kopplar ihop tätens berättar- och berättelsenivåer. Gästs lyssnare kan lätt identifiera sig med Sigurds besättning som har samlat sig kring Hnikar för att höra forna visdomsord. Man skulle kunna definiera denna berättarstruktur som en tvåfaldig 'dubbel scen'³¹ eller kanske snarare en 'trefaldig scen'. Samtidigt som en grupp människor i författarens samtid skulle kunna identifiera sig med Olav och hans hird är denna grundstruktur inbyggd i tätén, där Olavs hird kan igenkänna sig med Sigurds besättning och naturligtvis Olav med Sigurd Fafnesbane och till sist Gäst med Oden. Detta är ett av de många knep som bidrar till att tätens strukturs förstärks, där olika nivåer kopplas ihop och berättelsen utformas som en serie kinesiska askar.

Tematisk funktion

I analysen av *Reginmåls* ställning inom *Norna-Gests þáttr* betonar jag prägeln av kristen anda jämfört med *Codex*. Men att försöka svara på frågan om vilken art denna kristna färgning har i förhållande till de hedniska inslagen är givetvis ganska svårt. Som källmaterial för förkristna tankeformer är den fornisländska litteraturen särskilt svårhanterlig, inte minst på grund av den kristna miljö som producerar texterna.

När fornisländska texter skall tolkas måste man å ena sidan uppmärksamma speciellt den inhemska kulturens struktur, och å andra sidan det utländska inflytande som senare i hög grad formar den inhemska traditionen.³² När samspelet mellan kulturena,

³⁰Somliga forskare och utgivare har försökt bestämma vilka versioner av *Reginmål* och *Helreið Brynhildar* som är 'bättre' än andra och tenderat att 'korrigera' versioner som de ansåg yngre och därför sämre. Man har även publicerat *Norna-Gests þáttr* med de infogade dikterna enligt *Codex*. Men även ett 'fel' kan vara påverkat av författarens eller avskrivarens hållning till sitt ämne, inte minst det sammanhang han skapar i övrigt. Att man skriver i *Norna-Gests þáttr*s 2: a strof 'fræða' istället för 'fæða' enligt *Codex* kan visserligen bero på avskrivare- eller minnesfel, men det passar ändå in i det nya sammanhang som en stor del av *Reginmål* ingår.

³¹Här går jag utifrån Lars Lönnroths definition av en 'dubbel scen': "A double scene is something that occurs in the course of an oral performance whenever the narrative appears to be enacted by the performer or his audience on the very spot where the entertainment takes place" (1979: 95).

³²Medeltidens teckenvärld är naturligtvis ett sammansatt teckensystem från olika idévärldar och syntesen eller blandningen är i vissa hänseenden annorlunda på Island än i andra länder.

som det framställs i texter, undersöks får varken kristen och hednisk påverkan betraktas som isolerade fenomen, utan hur det blandas enligt olika epoker, genrer och enstaka texter. När denna blandning eller snarare dragkamp studeras skall deras dialektiska förhållande och den hybridisering, som i praktiken bildar grundstommen till varje text, dras fram i rampljuset.

Uppfattningen om kampen mellan det goda och det onda och det straff som onda människor förtjänade var ganska klar under medeltiden. Man uppfattade världen som uppdelad mellan dessa motpoler. I olika slags medeltida texter beskrivs kampen mellan gott och ont som mycket grym, "ont skall med ont fördrivas", och hedningar straffas med fruktansvärda metoder, där ingen hänsyn tas till rättfärdighet eller vederbörandes dygda kvaliteter.

Dessa aspekter inom den medeltida kristendomen är viktiga för vår förståelse av skillnaden mellan *Norna-Gests þátttr* och *Codex*. Konflikten eller motsatserna mellan hedendom och kristendom är en central beståndsdel i tätén.³³ Spänningen mellan hedniskt och kristet är påfallande, en dialogisk dragkamp pågår mellan motsatta världar. Den är ett intressant exempel på det som Aron Gurevich har definierat som en ständigt dold dialog i populära medeltida texter mellan offentlig diskurs, som mest styrs av kyrkan, och folkligt medvetande.³⁴ Det råder en viss spänning mellan påverkan från de olika teckensystemen, hedniskt, eller snarare förkristet, och kristet. Det framställs en blandning av dessa ideologier, där den hedniska inställningen har blivit sekundär och är på väg att omvandlas till gester, stil och antikvariska kvarlevor.

Den kristna färgningen uppenbaras i *Norna-Gests þátttr*s text på många sätt. Gäst kommer under jultiden på sitt besök till Olav Tryggvason, den store missionärkungen, som är ute efter att kristna Norge. Enligt de fornnordiska källorna spelade han en betydande roll under kristendomens intåg i Norden, och inte minst på Island. Hos Olav låter Gäst döpa sig till kristen tro och det viktiga är att han även hade blivit primsignad före sitt besök hos en annan kung, Ludvig av Saxland.

Jämfört med *Codex* skärps i tätén motsättningarna mellan det goda och onda enligt kristen livsåskådning, och detta är påfallande i samband med förändringen av *Reginismál*. Genom att inte ha med den mytiska delen från *Codex* får man en ensidig bild av Regin, där ingen förklaring ges för hans agerande. Det finns ingen sympati inbyggd i berättelsen på samma sätt som i *Codex*, där det berättas i den mytiska delen om hans öde och bakgrunden till hans bitterhet och hämndbegär. Men med tanke på berättarnivåns funktion, att *Regins* bakgrund allmänt var känd, kan hans figur inte enbart tolkas som helt ond.

Sigurd Fafnesbanes transformation jämfört med andra källor reflekterar den kristna tonvikten. I överensstämmelse med tendensen att skära bort det mesta som pekar på en mytisk bakgrund, nedtonas till stor del det som påminner om hedniska åskådningar, t.ex. att allt styrs enligt ödet. Istället upprepas skildringen av Sigurds storhet som person. Hans karaktärsdrag kännetecknas främst av kristna dygder och han framställs som exemplarisk i sina handlingar. Som framhävs i analysen av täténs inledande prosatext till *Reginismál* påminner Sigurds relation med sina män om förhållandet mellan Kristus och apostlarna. Och något slags höjdpunkt i denna karaktärsbeskrivning utmålas strax efter *Reginismáls* sista strof, när han i sin måttfullhet inte vill ta något byte efter segern mot Hundings söner. På detta sätt skärps kontrasterna mellan det goda, som representeras av Sigurd, och det onda, som framställs i *Regins* skepnad.

Enligt predikosamlingen *Íslenska hómiljubókin* (från 1200-talets början), som är starkt påverkad av Gregorius den stores *Dialogi* och andra texter från kontinenten, ansågs kyrkans fyra huvudattribut vara "vizka, ok ret-læte, styrð, ok hofsemi." (visdom, rättvisa, mod, och måttfullhet).³⁵ Dessa ursprungligen stoistiska dygder, *prudencia*, *justitia*, *fortitudo* och *temperantia*, skall enligt den retoriska läran visa hur en talare skall

³³Jfr. Harris och Hill 1989: 105.

³⁴Jfr. Gurevich 1988: 5.

³⁵Se Sverrir Tómassons utförliga diskussion om detta (1977: 733f).

lovorda människor.³⁶ Framställningen av dessa grunddygder under medeltiden är ett exempel på samspelet mellan den klassiska retoriken och den kristna läran, som grundlade medeltidens retorik. Den skulle inte enbart vara hjälpmedel för dem som ville tala eller skriva på ett övertygande sätt, utan också bidra till ett gott levnadssätt.³⁷

Fortitudo ansågs inte kunna känneteckna en person som inte samtidigt behärskade också *justitia* och *prudentia*. Sammanfattningsvis kan det framhåvas att Sigurd kan beskrivas som ruvande på *perfecta fortitudo* ('exemplariskt mod'), ett begrepp som också har bibliska allusioner.³⁸ I enlighet med de prov som Sigurd ställs inför ökas ständigt hans mod samtidigt som han skaffar sig visdom från olika läromästare. Detta antyds i samband med prosatexten före strof 14, där det talas om "...at allt hrökk fyrir..."³⁹ Sigurd. När han till sist möter Starkad Storverksson har hans styrka blivit så enorm att han omedelbart väcker fruktan och hans fiender vill genast fly när de får höra hans namn.⁴⁰ Den syn som framställs av Sigurd grundas på kristna värderingar. Från kristen synvinkel är Sigurd exemplarisk, han anses vara blid, ödmjuk och givmild och det upprepas att alla älskade honom mycket. Denna tonvikt är i enlighet med den bild som är genomgående i hela tåten. Om man lägger ihop hans handlingar och hur han omtalas är han hederligare, visare och förståndigare än de flesta. En beskrivning av Sigurds grymhet isoleras till svärdet Gram, som om det hade eget liv. Det härstammar ju från de figurer, Oden och Regin, som författaren beskriver som tvivelaktiga representanter från den hedna världen.

Även om världen ansågs uppdelad mellan det goda och onda får vi inte glömma att enligt den augustinska världåskådningen ansågs världen god till sin natur. Detta betyder att det alltid skulle finnas en orsak till människans handlingar, att allt byggdes på ett orsakssammanhang som kunde förklaras. Sigurd är naturligtvis inte kristen, men han är det till sin natur, en 'adel hedning'⁴¹ som alltid handlar rätt enligt kristna premisser. Många av de fornisländska sagornas protagonister står på liknande sätt på ett gränsområde mellan de hedniska och kristna världarna och somliga kommer, liksom Gäst, i kontakt med Olav Trygvason. På något märkligt sätt relateras dessa personers öden ofta till kung Olav, som detta framställs inom den fornisländska litteraturen. Sigurd, som han beskrivs i tåten, tillhör denna grupp figurer som varken kan anses hedniska eller kristna.

Förändringarna av *Reginismål* stämmer bra med tåtens helhetsstruktur. Trots det uppenbara intresset för det folkliga och hedniska lutar allt mot slutsatser i kristen anda. Motsättningarna stärks mellan Regin, som beskrivs som oantsintare än i andra texter och Sigurd, som har fått en kristen prägel. Trots Odens inträde i *Norna-Odens þáttur*, den enda kvarlevan från den hedniska gudavärlden, färgas hans uppträdande av den kristna ideologin. Oden är räddare enligt hednisk ideologi och framställs ofta som en djävulsk frestare enligt den kristna. Som han skildras i tåten är han löjlig och framträder lite fegt. Det påminner om den ovan nämnde Rödskögg i *Örvar-Odds saga*, som där spelar en viktig roll för händelseförloppet, trots sin vacklande ställning. Han skildras som en misslyckad rådgivare, som gång på gång försöker få Odd att sluta sin hopplösa jakt efter Ögmund, sin huvudmotståndare, och samtidigt en hycklare som inte finns på plats när han verkligen behövs.

Detta överensstämmer väl med tåtens andra delar. Ragnars söner bestämmer sig i sista ögonblicket för att inte anfälla Rom på grund av en pilgrims ord, som kung Olav i

³⁶Jfr. "Kirkjudagsmål" i *Homlíttu-Bók* (1872: 101). Som Sverrir Tómasson påpekar har man under medeltiden översatt *fortitudo* med 'styrkr' och då har man menat regeringskonst och krigskunskap (1977: 739).

³⁷Att detta är en av retorikens syften framgår tydligast i skriften *Disputatio de rhetorica et de virtutibus* av Alkuin. Karl den stores lärofader. I kyrkofädernas anda knyter Alkuin ihop dessa stoiska begrepp och den kristna etiken (jfr. Sverrir Tómasson 1977: 733).

³⁸Jfr. Sverrir Tómasson 1977: 736-737.

³⁹*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 248.

⁴⁰"Starkaðr mælti: ertu kallaðr Fáfnisbani? Svá er! segir Sigurðr. Starkaðr vill þá undan leita..." (*Sögu-þáttur af Nornagesti* 1877: 251). Samma slags *topos* finns i flera sagor. T.ex. tillfrågas Odd i *Örvar-Odds saga* gång på gång: "Ár du inte den Odd, som fór till Bjarmland för länge sedan?" (*Örvar-Odds saga* 1954: 321).

⁴¹Se Lönnroths diskussion om denna figur, som han benämner 'The Noble Heathen' (1969).

exemplarisk anda tolkar som en av Gud utsänd ande. Gäst själv påstår att allra bäst tyckte han om att stanna hos kung Ludvig av Saxland, där han blev primsignad. Och det är en helgonlegendarisk anda över slutet när den hedniske Gäst själv döps till kristen tro och dör i frid.

Litteraturförteckning

- Davíð Erlingsson. 1987. "Prose and Verse in Icelandic Legendary Fiction". I *The Heroic Process: Form, Function, and Fantasy in Folk Epic*. Ed. Bo Almquist et al. Dublin, 371-93.
- Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. 1962. (4:e uppl.). Ed. Gustav Neckel och rev. Hans Kuhn. Heidelberg: C. Winter.
- Finch, R.G. 1965. "The Treatment of Poetic Sources by the Compiler of *Völsunga saga*". *Saga Book*, Vol. XVI, Part 4, 315-353.
- Gurevich, Aron. 1988 (1981). *Medieval popular culture. Problems of belief and perception*. Övers. János M. Bak och Paul A. Hollingsworth. [Originaltets titel: Problemi Srednevekovoy narodnoy Kulturi]. (Cambridge Studies in Oral and Literate Culture, 14). Cambridge/New York/Victoria/Paris: Maison des Sciences de l'Homme och Cambridge University Press.
- Harris, Joseph. 1985. "Eddic Poetry". I *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide*. Ed. Carol J. Clover och John Lindow. (Islandica, XLV). Cornell University Press, 239-315.
- Harris, Joseph, och Thomas D. Hill. 1989. "Gestr's 'Prime Sign': Source and Signification in *Norna-Gests þáttur*". *Arkiv för Nordisk Filologi*, 104 (1989), 103-122.
- Homiliu-Bók*. 1872. Ed. Theodor Wisén. Lund: C.W.K. Gleerup.
- Kellogg, Robert. 1991. "Literacy and Orality in the Poetic Edda". I *Vox intexta. Orality and Textuality in the Middle Ages*. Ed. A.N. Doane och Carol Braun Pasternak. The University of Wisconsin Press 1991, 89-101.
- Lönnroth, Lars. 1979. "The double scene of Arrow-Odd's drinking contest." *Medieval Narrative. A Symposium*. Odense University Press 1979, 94-119.
- Lönnroth, Lars. 1969. "The Noble Heathen: A Theme in the Sagas". *Scandinavian Studies* 41, 1-29.
- Näsström, Britt-Mari. 1995. *Freyja - the Great Goddess of the North*. (Lunds Studies in History of Religions, 5). Lund.
- Sverrir Tómasson. 1977. "Perfecta fortitudo". I *Sjöttu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*. Andra del. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 733-740.
- Sögu-þáttur af Nornagesti*. 1877. I *Die Prosaische Edda im Auszuge nebst Völsunga-saga und Nornagests-tháttur*. Theil I: Text. Ed. Ernst Wilken. (Bibliothek der ältesten Deutschen Litteratur-Denkmäler XI) Paderborn: Verlag von Ferdinand Schöningh, 235-261.
- Völsunga saga ok Ragnars saga loðbrókar*. 1906-08. Ed. Magnus Olsen. (Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, 36). København.
- Örvar-Odds saga*. 1954. I *Fornaldarsögur Norðurlanda II*. Ed. Guðni Jónsson. Reykjavík, 199-363.